

КАСЯН А. І.

**МЕТОДИКА ПОЛЬОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

**Методичні рекомендації
до проведення семінарських занять
для студентів спеціальності: 032 «Історія та археологія»**

Черкаси – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, історії та філософії
Кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки

КАСЯН А. І.

**Методичні рекомендації
до проведення семінарських занять
для студентів спеціальності: 032 «Історія та археологія»
з навчальної дисципліни**

**МЕТОДИКА ПОЛЬОВИХ АРХЕОЛОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Черкаси – 2023

УДК 902.3 (072)

К 28

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, протокол № 11, від 22 червня 2023 р.

Рецензенти:

***Нераденко Т. М.** – кандидат історичних наук, провідний науковий методист Черкаського територіального відділення Малої академії наук України.*

***Морозов А. Г.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.*

Касян А. І.

Методика польових археологічних досліджень. Методичні рекомендації до проведення семінарських занять для студентів спеціальності: 032 «Історія та археологія». Черкаси : Вид. ред. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2023. 26 с.

УДК 902.3 (072)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
ТРУДОМІСТСЬКІСТЬ КУРСУ	6
СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	7
ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	8
ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	8
ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ДО ВСЬОГО КУРСУ	8
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	10
Семінарське заняття № 1. <i>Вступ до курсу «Методика археологічних польових досліджень». Археологічні пам'ятки та їх класифікація</i>	10
Семінарське заняття № 2. <i>Основні поняття польової археології</i>	11
Семінарське заняття № 3. <i>Організація польових археологічних робіт. Організація археологічної експедиції</i>	12
Семінарське заняття № 4. <i>Основні методи археологічних досліджень. Основні прийоми виявлення археологічних пам'яток</i>	14
Семінарське заняття № 5. <i>Розвідки археологічних пам'яток</i>	15
Семінарське заняття № 6. <i>Дослідження давніх поселень та городищ</i>	17
Семінарське заняття № 7. <i>Дослідження давніх поховань</i>	18
Семінарське заняття № 8. <i>Камеральна обробка</i>	20
Семінарське заняття № 9. <i>Польова археологічна документація</i>	21
РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ	23
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS	23
СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ	23
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	24
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	25

ВСТУП

Програма вивчення нормативної (обов'язкової) навчальної дисципліни «Методика польових археологічних досліджень» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 032 Історія та археологія для реалізації освітньо-професійної програми Історія та археологія.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є класифікація археологічних пам'яток та методика проведення всіх етапів археологічних досліджень.

Міждисциплінарні зв'язки: «Основи археології», «Археологія України. Кам'яна доба», «Основи антропології», «Історія первісного суспільства», «Музеезнавство».

Мета, завдання та програмні результати навчання

Головною **метою** навчальної дисципліни є ознайомлення студентів з методикою отримання речових джерел з історії України, а також забезпечення формування основних навичок роботи з речовими джерелами. Курс «Методики польових археологічних досліджень» повинен дати знання з теорії та методики археологічних досліджень, інформацію про комплекси речових історичних джерел та методи роботи з ними, про особливості і хід польових археологічних досліджень та камеральну обробку отриманих в ході розкопок археологічних матеріалів.

Основними **завданнями** курсу є:

- надання студентам необхідних знань про закономірності розвитку матеріальної культури різних археологічних епох;
- ознайомлення з основними елементами соціально-економічного розвитку суспільства та його світогляду за археологічними джерелами;
- огляд основних положень методики археологічних досліджень;
- вивчення ключових проблем етногенезу та етнічної історії населення України;
- формування знань про види археологічних пам'яток та їхні основні характеристики;
- розгляд принципів проведення археологічних розвідок та ознак для пошуку археологічних об'єктів;
- знайомство з технологією проведення польових досліджень археологічних пам'яток;
- засвоєння теоретичних знань для подальшого їх використання під час власне польових археологічних досліджень;
- застосування отриманих практичних знань під час польових археологічних досліджень, камеральної обробки археологічного матеріалу, під час проведення реконструктивно-теоретичної роботи.

Програмні результати навчання:

- здатність володіти історичним матеріалом, понятійним апаратом і науковою термінологією курсу;
- здатність аналізувати інформацію, дотримуючись принципів наукової об'єктивності й неупередженості;
- здатність професійно вести дискусії на археологічні, історичні й суміжні теми, співвідносити знання про минуле із сучасними тенденціями розвитку суспільства;
- здатність реконструювати події минулого на основі речових історичних джерел (археологічних пам'яток) і напрацювань історіографії;
- здатність класифікувати історичні тексти і джерела, узагальнювати й каталогізувати інформацію.

Навчальна дисципліна викладається на II курсі, в 1 семестрі. На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин, 3 кредити ECTS.

Форма проведення занять: лекції, семінарські заняття.

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
Кількість кредитів: денна – 3 заочна – 3	03 – гуманітарні науки (шифр, назва)	Нормативна	
Модулів – 1	032 – історія та археологія (шифр, назва)	<i>Рік підготовки:</i>	
Змістових модулів –	історія та археологія	2-й	2-й
Курсова робота –		<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин		1-й	1-й
Денна форма навчання			
90		90	<i>Лекції</i>
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	18 год.	6 год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		18 год.	4 год.
		<i>Лабораторні</i>	
		0 год.	0 год
		<i>Самостійна робота</i>	
		54 год.	80 год
		ІНДЗ:	
Вид контролю: залік			

ТРУДОМІСТСЬКІСТЬ КУРСУ

Семестр	Кількість навчальних тижнів	Кількість годин на тиждень	Розподіл годин											
			Усього	Кількість кредитів	Кількість кредитів за ECTS	Аудиторні						Самостійна робота	Індивідуальна робота	
						Лекції	Практичні	Семінари	Лабораторні	Контрольні	Консультації			Усього
3	15	6	90	2	3	18	-	18	-			36	54	
Разом	6		90	2	3	18	-	18	-			36	54	

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Тема	Кількість годин									Форма контролю знань
		Усього	Аудиторні					Самостійна робота	Індивідуальна робота		
			Лекції	Практичні	Семінари	Контрольні	Усього				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Змістовий модуль 1.											
1.	Тема 1. Вступ до курсу «Методика археологічних польових досліджень»	6	1		1		2	4			
2.	Тема 2. Археологічні пам'ятки та їх класифікація	7	1		1		2	5			
3.	Тема 3. Основні поняття польової археології	7	1		2		3	4			
4.	Тема 4. Організація польових археологічних робіт	7	1		1		2	5			

5.	Тема 5. Організація археологічної експедиції	7	2	1	3	4		
6.	Тема 6. Основні методи археологічних досліджень	7	1	1	2	5		
7.	Тема 7. Основні прийоми виявлення археологічних пам'яток	7	1	1	2	5		
8.	Тема 8. Розвідки археологічних пам'яток	8	2	2	4	4		
9.	Тема 9. Дослідження давніх поселень та городищ	9	2	2	4	5		
10.	Тема 10. Дослідження давніх поховань	9	2	2	4	5		
11.	Тема 11. Камеральна обробка	8	2	2	4	4		
12.	Тема 12. Польова археологічна документація	8	2	2	4	4		
	Разом	90	18	18	36	54		залік

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до курсу «Методика археологічних польових досліджень». Археологічні пам'ятки та їх класифікація.	2
2	Основні поняття польової археології. Організація польових археологічних робіт.	2
3	Організація археологічної експедиції.	2
4	Основні методи археологічних досліджень. Основні прийоми виявлення археологічних пам'яток.	2
5	Розвідки археологічних пам'яток.	2
6	Дослідження давніх поселень та городищ.	2
7	Дослідження давніх поховань.	2
8	Камеральна обробка.	2
9	Польова археологічна документація.	2

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до курсу «Методика археологічних польових досліджень». Археологічні пам'ятки та їх класифікація.	2
2	Основні поняття польової археології.	2
3	Організація польових археологічних робіт. Організація археологічної експедиції.	2
4	Основні методи археологічних досліджень. Основні прийоми виявлення археологічних пам'яток.	2
5	Розвідки археологічних пам'яток.	2
6	Дослідження давніх поселень та городищ.	2
7	Дослідження давніх поховань.	2
8	Камеральна обробка.	2
9	Польова археологічна документація.	2

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

№ з/п	Назва теми
1	Законодавство України про охорону археологічної спадщини.
2	Топографічний план археологічної пам'ятки та її опис.
3	Методика роботи з антропологічним матеріалом.
4	Недеструктивні методи дослідження.
5	Консервація археологічної пам'ятки.
6	Основи реставраційної роботи.
7	Музеєфікація археологічної пам'ятки.

ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ДО ВСЬОГО КУРСУ

- Hodder I. Reading the Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology. 3rd edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. 293 p. URL: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/52891/1/16.Ian%20Hodder.pdf>.
- Renfrew C., Bahn P. Archaeology: The Key Concepts. Oxford : Routledge, 2005. URL: <https://arqueologiaeprehistoria.files.wordpress.com/2013/07/renfrewbahn-eds-archaeology-the-key-concepts.pdf>.
- Renfrew C., Bahn P. Archaeology: theories, methods and practice. 6th ed. London : Thames & Hudson, 2012. 633 p.
- Авдусин Д. А. Полевая археология СССР: учеб. пособ. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Высшая школа, 1980. 335 с.

5. Археологія України: Курс лекцій : навч. посібник / Л. Л. Залізняка, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін. ; за ред. Л. Л. Залізняка. Київ : Либідь, 2005. 504 с.
6. Гарден Ж.-К. Теоретическая археология / вст. статья и ред. Я. А. Шера ; пер. с фр. Л. А. Лавлинской и Л. Е. Торшиной. Москва : Прогрес, 1983. 296 с.
7. Забавін В. О., Небрат С. Г. Методика польових досліджень пам'яток археології Північно-Східного Приазов'я : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 032 «Історія та археологія». Маріуполь : МДУ, 2021. 240 с.
8. Козак О. Д., Потехіна І. Д., Слободян Т. І., Гупало В. Д. Методичні рекомендації з польової антропології. Львів : Рятівна археологічна служба; Інститут археології НАН України, 2019. 108 с.
9. Мартынов А. И., Шер Я. А. Методы археологического исследования : учеб. пособие для студентов вузов. Москва : Высшая школа, 1989. 223 с.
10. <https://www.iananu.org.ua> – Інститут археології НАН України
11. <http://vgosau.kiev.ua> – Співка археологів України
12. <http://archnet.uconn.edu> – Всесвітній каталог інтернет-ресурсів з питань археології, база даних з пошуку інформації про археологічні пам'ятки, експедиції, розкопки, центри досліджень, видання, музеї і т. п.
13. <http://archaeology.kiev.ua>
14. <http://www.serve.com/archaeology>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1.

Тема 1. Вступ до курсу «Методика археологічних польових досліджень»

Тема 2. Археологічні пам'ятки та їх класифікація

(2 години)

План семінарського заняття

1. Поняття польової археології.
2. Зародження та розвиток польової археології в Україні (XVIII – XX ст.).
3. Поняття археологічної пам'ятки та археологічної культури.
4. Класифікація археологічних пам'яток.

1. Поняття польової археології.

Визначення поняття польової археології. Її предмет, завдання, структура, значення. Приклади польових археологічних досліджень, власний досвід.

2. Зародження та розвиток польової археології в Україні (XVIII – XX ст.).

Схарактеризувати етапи формування методики археологічних досліджень протягом XVIII – першої половини XX ст. Розкопки О. Мельгунова, І. Забеліна, В. Хвойки, О. Спіцина, В. Городцова, М. Біляшівського, С. Магури, Т. Пассек та ін. Зародження та розвиток античної, скіфо-сарматської, ранньослов'янської, енеолітичної археології в Україні.

3. Поняття археологічної пам'ятки та археологічної культури.

Визначення поняття археологічної пам'ятки: правовий і науковий підходи. Локальні групи пам'яток. Поява поняття археологічної культури, його значення для розвитку археологічної науки.

4. Класифікація археологічних пам'яток.

Визначення та характеристика різних видів археологічних пам'яток – поселень, поховальних, виробничих, культових тощо. Їхня внутрішня класифікація. Навести приклади кожного різновиду археологічних пам'яток. Вказати на зв'язок між видом пам'ятки та методикою її польового археологічного дослідження.

Література

1. Археология и методы исторических реконструкций : сборник научных трудов / отв. ред. В. Ф. Генинг. Киев : Наукова думка, 1985. 192 с.
2. Археология і давня історія України. Вип. 5. Археологія: від джерел до реконструкцій / відп. ред. В. В. Отрощенко. Київ : ІА НАНУ, 2011. 252 с.
3. Генинг В. Ф. Очерки по истории советской археологии. Киев : Наукова думка, 1982. 228 с.

4. Мезенцева Г. Г. Дослідники археології України. Чернігів : Сіверянська думка, 1997. 206 с.

Теми рефератів і повідомлень

1. Початки української польової археології у XVIII ст.
2. Вікентій Хвойка – видатний археолог
3. Історія відкриття та дослідження трипільської культури
4. Розвиток української археології в радянський період
5. Сутність і трактування поняття «археологічна культура»

Семінарське заняття № 2.

Тема 3. Основні поняття польової археології (2 години)

План семінарського заняття

1. Культурний шар та його характеристики, процес утворення.
2. Поняття археологічного комплексу.
3. Поняття стратиграфії.
4. Поняття планіграфії.

1. Культурний шар та його характеристики, процес утворення.

Визначення поняття культурного шару та материка. Проаналізувати значення та характерні особливості культурного шару, вказати шляхи та етапи його формування. Одно- та багат шарові пам'ятки.

2. Поняття археологічного комплексу.

Визначення поняття археологічного комплексу. Характеристика закритого та відкритого археологічних комплексів, їхнє значення. Навести конкретні приклади закритого та відкритого археологічних комплексів. Напівзакритий комплекс. Археологічні комплекси за складністю.

3. Поняття стратиграфії.

Визначення поняття стратиграфії. Вертикальна та горизонтальна стратиграфія, їхнє значення для польових археологічних досліджень. Стратиграфічний шар та стратиграфічний ярус. Фіксація стратиграфії розкопу.

4. Поняття планіграфії.

Визначення поняття планіграфії. Значення фіксації археологічних знахідок у польових умовах, її методи та способи.

Література

1. Археология и методы исторических реконструкций : сборник научных трудов / отв. ред. В. Ф. Генинг. Киев : Наукова думка, 1985. 192 с.
2. Археологія і давня історія України. Вип. 5. Археологія: від джерел до реконструкцій / відп. ред. В. В. Отрощенко. Київ : ІА НАНУ, 2011. 252 с.
3. Жигола В. С., Скороход В. М. Новітні методи фіксації в археології. *Археологія*. 2019. № 1. С. 118–130.
4. Корнієнко П. Л. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів. *Археологія*. 1993. № 1. С. 130–139.
5. Тараненко С. Електронні археологічні карти – новий ресурс у вивченні середньовічного Києва. Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. 2019. № 14. С. 61–80.

Теми рефератів і повідомлень

1. Особливості формування культурного шару на різних типах археологічних пам'яток
2. Особливості стратиграфії археологічних пам'яток різних епох
3. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів

Семінарське заняття № 3.

Тема 4. Організація польових археологічних робіт

Тема 5. Організація археологічної експедиції

(2 години)

План семінарського заняття

1. Структура та етапи археологічного дослідження.
2. Археологічна експедиція, Експедиційне (польове) спорядження та обладнання.
3. Топографія в польових археологічних дослідженнях.
4. Експериментальна археологія.

1. Структура та етапи археологічного дослідження.

Загальна характеристика основних етапів археологічного дослідження (польовий, камеральний, кабінетний). Структура польового етапу археологічного дослідження. Послідовність проведення археологічної розвідки та розкопок.

2. Археологічна експедиція, експедиційне (польове) спорядження та обладнання.

Поняття та етапи археологічної експедиції. Підготовка до експедиції, облаштування табору, ведення розкопу, згортання робіт. Традиційне польове спорядження. Сучасне експедиційне обладнання. Побут в експедиції.

3. Топографія в польових археологічних дослідженнях.

Топографічна карта та її значення для археологічних досліджень. Види археологічних топографічних карт. Система умовних позначень. Методика проведення вимірювань та нанесення рельєфу на карту. Сучасні способи картографування.

4. Експериментальна археологія.

Поняття експериментальної археології, її витоки та значення. Археологічний прототип та археологічна модель. Моделювання предметів (крем'яні, кам'яні знаряддя, кераміка тощо) і процесів (технологічно-виробничі, соціально-побутові тощо). Відтворення життя давніх суспільств та роль у цьому скансенів.

Література

1. Малинова Р., Малина Я. Прыжок в прошлое. Эксперимент раскрывает тайны древних эпох. Москва : Мысль, 1988. 271 с.
2. Тараненко С. Електронні археологічні карти – новий ресурс у вивченні середньовічного Києва. Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. 2019. № 14. С. 61–80.
3. Теория и методы археологических исследований : сборник научных трудов / отв. ред. В. Ф. Генинг. Киев : Наукова думка, 1982. 212 с.
4. Теорія та практика археологічних досліджень : збірник наукових праць / відп. ред. В. Ф. Генінг, К. П. Бунятян. Київ : Наукова думка, 1994. 224 с.

Теми рефератів і повідомлень

1. Опис однієї з археологічних експедицій Інституту археології НАН України (на вибір)
2. Археологічні карти України ХІХ – першої половини ХХ ст.
3. Роль спостережень за сучасними первісними племенами для відтворення життя давніх суспільств

Семінарське заняття № 4.

Тема 6. Основні методи археологічних досліджень

Тема 7. Основні прийоми виявлення археологічних пам'яток

(2 години)

План семінарського заняття

1. Традиційні та допоміжні методи дослідження.
2. Неінвазивні методи польового дослідження.
3. Сучасні (комп'ютерні) методи виявлення та дослідження археологічних пам'яток.
4. Принципи пошуку археологічних пам'яток.

1. Традиційні та допоміжні методи дослідження.

Суть та роль типологічного методу дослідження в археології, його еволюція. Розвиток і значення статистичного методу в археології. Стратиграфічний метод та його застосування в польових умовах. Радіовуглецевий метод абсолютного датування знахідок. Допоміжні датувальні методи: метод дендрохронології, метод пилкового аналізу. Використання спеціальних історичних дисциплін (епіграфіка, сфрагістика, нумізматики, геральдика та інші) в археології.

2. Неінвазивні методи польового дослідження.

Аерофотозйомка в археологічних дослідженнях. Інфрачервона термографія. Застосування магнітного поля, постійного та змінного струму, сейсмографії в польових дослідженнях.

3. Сучасні (комп'ютерні) методи виявлення та дослідження археологічних пам'яток.

Системи дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) в археології: результати та перспективи використання LiDAR. 3D-сканування поверхні землі з метою її археологічного дослідження. Локалізація та вивчення археологічних об'єктів за допомогою фотограмметрії. Геоінформаційні системи (ГІС) в археології: сучасне географічне та геологічне картографування.

4. Принципи пошуку археологічних пам'яток.

Ознаки наявності археологічних пам'яток на місцевості. Можливості виявлення нових пам'яток поруч з відкритими. Типова локалізація археологічних пам'яток в різні епохи.

Література

1. Археология и естественные науки / под. общей ред. Б. А. Колчина. Москва : Наука, 1965. 350 с.
2. Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. Вип. 1. Київ, 1997. 136 с.
3. Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. Вип. 2. Київ, 1998. 140 с.
4. Дмитрів О. П. Геоінформаційне забезпечення археологічних досліджень. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Технічні науки*. 2013. Вип. 3. С. 301–307.

5. Жигола В. С., Скороход В. М. Новітні методи фіксації в археології. *Археологія*. 2019. № 1. С. 118–130.
6. Использование методов естественных наук в археологии / отв. ред. В. И. Бидзиля. Киев : Наукова думка, 1981. 172 с.
7. Корнієнко П. Л. Креслярська та фотографічна фіксація археологічних об'єктів. *Археологія*. 1993. № 1. С. 130–139.
8. Новые методы археологических исследований : сборник научных трудов / отв. ред. В. Ф. Генинг. Киев : Наукова думка, 1982. 236 с.

Теми рефератів і повідомлень

1. Типологічний метод Оскара Монтеліуса
2. Археометричні методи
3. 3D-моделювання в археології

Семінарське заняття № 5.

Тема 8. Розвідки археологічних пам'яток

(2 години)

План семінарського заняття

1. Поняття археологічної розвідки.
2. Підготовчий етап розвідки (визначення завдання, маршруту, спорядження, попереднє вивчення об'єкту, огляд території тощо).
3. Види розвідок.
4. Результати археологічної розвідки (знімання плану, підйомний матеріал, опис пам'ятки)

1. Поняття археологічної розвідки.

Археологічна розвідка як перший етап археологічного дослідження, її визначення, мета та структура. Документи, що дають право на проведення археологічної розвідки.

2. Підготовчий етап розвідки (визначення завдання, маршруту, спорядження, попереднє вивчення об'єкту, огляд території тощо).

Визначення завдань археологічної розвідки та складання плану роботи як реалізація її мети. Опрацювання наявних відомостей про археологічні пам'ятки в зоні розвідки. Складання маршруту розвідки відповідно до географічної та топографічної характеристики місцевості. Необхідне для археологічної розвідки спорядження. Попередній огляд зони розвідки.

3. Види розвідок.

Археологічні розвідки за характером і ступенем обстеження. Археологічні розвідки за метою. Археологічні розвідки за типом об'єкта (пам'ятки).

Археологічні розвідки за методом дослідження. Аерофоторозвідка. Геофізичні види розвідок (електро-, магніто-, сейсморозвідка). Підводна розвідка.

4. Результати археологічної розвідки (знімання плану, підйомний матеріал, опис пам'ятки).

Збір підйомного матеріалу як основний вид польової роботи під час археологічної розвідки, його доцільність. Шурфування, причини та допустимість його застосування. Складання плану розвідуваної пам'ятки як графічний вираз знахідок підйомного матеріалу. Опис пам'ятки за результатами археологічної розвідки: назва, географічне та топографічне положення, орієнтири, розміри та форма, призначення, хронологія, культурна та етнічна приналежність, стратиграфічна характеристика тощо.

Література

1. Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. Вип. 1. Київ, 1997. 136 с.
2. Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. Вип. 2. Київ, 1998. 140 с.
3. Дмитрів О. П. Геоінформаційне забезпечення археологічних досліджень. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Технічні науки. 2013. Вип. 3. С. 301–307.
4. Пеньков В. О. Фотограмметрія : конспект лекцій для бакалаврів спеціальності 193 Геодезія та землеустрій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 100 с.

Теми рефератів і повідомлень

1. Геофізичні методи археологічної розвідки
2. Аерофоторозвідка та фотограмметрія в археології
3. Шурфування та кернування в археології

Семінарське заняття № 6.

Тема 9. Дослідження давніх поселень та городищ (2 години)

План семінарського заняття

1. Поселення і городища, їх види.
2. Підготовка розкопу.
3. Загальні вимоги до розкопок поселень.
4. Дослідження будівель та об'єктів.
5. Особливості дослідження городищ та їх укріплень.

1. Поселення і городища, їх види.

Дати визначення поселенських пам'яток. Вказати на відмінності між окремими їхніми різновидами. Характеристика культурного шару поселенських пам'яток. Особливості методики польового дослідження поселенської пам'ятки відповідно до її різновиду.

2. Підготовка розкопу.

Поняття розкопу, його необхідність і доцільність. Обладнання, необхідне для ведення розкопу. Визначення площі пам'ятки та площі розкопу. Механічна підготовка поверхні ґрунту обраної для розкопу площі. Підйомний матеріал, його фіксація.

3. Загальні вимоги до розкопок поселень.

Перелічити основні правила розкопок. Передрозкопувальні обстеження території пам'ятки. Вивчення стратиграфії пам'ятки. Закладення розкопу, його орієнтація, розбивка території на квадрати та їхнє нанесення на план. Методика ведення розкопу за шарами. Виявлення масових, індивідуальних, комплексних знахідок та їхня фіксація.

4. Дослідження будівель та об'єктів.

Дослідження землянок та напівземлянок: їхній пошук, характерні ознаки, особливості розчистки. Дослідження наземних глинобитних споруд: виявлення контуру, розчистка, фіксація, розбирання, з'ясування внутрішньої структури, конструкції, планування. Дослідження господарських ям, їхні різновиди. Дослідження виробничих споруд, їхні різновиди.

5. Особливості дослідження городищ та їх укріплень.

Укріплення як основна особливість городищ, їхні різновиди. Методика дослідження валу городища: поперечний розріз (траншея), зняття верхніх пластів, вивчення залишків споруд і внутрішніх конструкцій. Тараси, кліті, городні, тини, обкладки. З'ясування будівельних періодів і матеріалу насипу. Дослідження рову городища: з'ясування глибини, наповненості, вивчення конструкцій на дні. Особливості культурного шару городищ та їхніх укріплень.

Література

1. Вахонєєв В. В. Особливості підводних археологічних досліджень античних городищ (методичні рекомендації з досвіду роботи в Ольвії та на Акрі) / Таврические студии 4 (Симферополь, 2013). С 15–21.
2. Методика полевых археологических исследований / отв. ред. Д. Б. Шелов. Ленинград : Наука, 1989. 104 с.
3. Методика полевых археологических исследований / отв. ред. Д. Б. Шелов. Москва : Наука, 1983. 80 с.

Теми рефератів і повідомлень

1. Методика розкопок поселень трипільської культури

2. Методика розкопок античних полісів Північного Причорномор'я
3. Польове дослідження об'єктів підводної археології
4. Методика археологічних розкопок у сучасних містах
5. Методика дослідження городищ скіфського часу
6. Дослідження давньоруських городищ на Черкащині

Семінарське заняття № 7.
Тема 10. Дослідження давніх поховань
 (2 години)

План семінарського заняття

1. Види поховальних споруд. Основні поховальні обряди.
2. Підготовка розкопу, основні етапи розкопок поховальних пам'яток.
3. Розкопки ґрунтових могильників.
4. Розкопки курганних насипів.

1. Види поховальних споруд. Основні поховальні обряди.

Дати визначення поховальних пам'яток. Вказати на відмінності між окремими їхніми різновидами. Характерні ознаки різних поховальних обрядів. Особливості методики польового дослідження поховальної пам'ятки відповідно до її різновиду та поховального обряду. Кенотафи.

2. Підготовка розкопу, основні етапи розкопок поховальних пам'яток.

Обстеження території, зняття дерну, розбивка розкопу. основні етапи розкопок – відкриття плям, розкриття поховальних ям, принцип «in situ», розчищення кістяків та інвентаря.

3. Розкопки ґрунтових могильників.

Могильні плями, з'ясування їхніх контурів, їх зачистка. Методика зняття шарів наповнення поховальної ями. Характеристика стін ями: земляні (пологі/скошені), зруб, викладка камінням, підбій. Розчистка та фіксація залишків поховальних споруд і перекриттів. Методика розчистки посткраніального скелета та черепа, фіксація кістяка. Розчистка та фіксація поховального інвентаря (у т. ч. кістяків жертвних тварин).

4. Розкопки курганних насипів.

Заміри та розмітка кургану. Методика дослідження насипу: його структура, характер викиду з могильної ями. Доцільність використання техніки при знятті насипу. Метод секторів і кільцевих траншей. Впускні поховання. Поховання на прихованому ґрунті. Відслонення, крєпиди, ровики. Залишки споруд у насипі. Розчистка та розбирання ритуальних багать і зольників. Дослідження основного поховання: дромос, могильна камера.

Література

1. Методика полевых археологических исследований / отв. ред. Д. Б. Шелов. Ленинград : Наука, 1989. 104 с.
2. Методика полевых археологических исследований / отв. ред. Д. Б. Шелов. Москва : Наука, 1983. 80 с.
3. Методические рекомендации по исследованию курганных памятников для студентов исторического факультета / ред. А. Л. Новикова. Киев : КГУ, 1986. 80 с.
4. Формализованно-статистические методы в археологии (анализ погребальных памятников) / В. Ф. Генинг и др. Киев : Наукова думка, 1990. 304 с.

Теми рефератів і повідомлень

1. Методика розкопок некрополів античних полісів Північного Причорномор'я
2. Методика розкопок біритуальних могильників
3. Історія дослідження скіфських царських курганів

Семінарське заняття № 8.

Тема 11. *Камеральна обробка* (2 години)

План семінарського заняття

1. Поняття камеральної обробки археологічних матеріалів.
2. Етапи камеральної обробки отриманих археологічних матеріалів.
3. Польова консервація знахідок із різних матеріалів.
4. Реставрація кераміки в польових умовах.

1. Поняття камеральної обробки археологічних матеріалів.

Поняття камерального етапу археологічного дослідження. Сутність і причини камеральної обробки в польових умовах.

2. Етапи камеральної обробки отриманих археологічних матеріалів.

Характеристика етапів камеральної обробки археологічних знахідок. Очищення, графічна, планіграфічна, фотографічна фіксація, консервація, облік, первинна статистика, шифрування, реставрація, музеєфікація, реконструкція.

3. Польова консервація знахідок із різних матеріалів.

Поняття консервації, її види та етапи. Первинне очищення – необхідний елемент консервації археологічної знахідки. Польова консервація кам'яних, крем'яних і металевих предметів, кісткових решток і предметів, знахідок зі скла, археологічного текстилю.

4. Реставрація кераміки в польових умовах.

Поняття реставрації. Підстави та методика реставрації кераміки. в польових умовах. Косметична реставрація керамічних виробів. Реставрація глиняних фігурок у польових умовах. Особливості реставрації гончарної та ліпної кераміки в польових умовах.

Література

1. Археология и методы исторических реконструкций : сборник научных трудов / отв. ред. В. Ф. Генинг. Киев : Наукова думка, 1985. 192 с.
2. Археологія і давня історія України. Вип. 5. Археологія: від джерел до реконструкцій / відп. ред. В. В. Отрощенко. Київ : ІА НАНУ, 2011. 252 с.
3. Жигола В. С., Скороход В. М. Новітні методи фіксації в археології. *Археологія*. 2019. № 1. С. 118–130.
4. Проблемы реконструкций в археологии / отв. ред. Р. С. Васильевский, Ю. П. Холушкин. Новосибирск : Наука, 1985. 160 с.
5. Пуголовок Ю., Котенко В., Єфанова С. Обробка кераміки в польових і камеральних умовах (методичні рекомендації): матеріали Археолого-керамологічної літньої академії в Опішному. Вип. 1. Опішне : Українське Народознавство, 2017. 40 с.
6. Шиянова Г. В. Особливості консервації та реставрації археологічної кераміки. *Матеріали та дослідження археологічного музею ІА НАН України*. 2015. Вип. 3. С. 82–89.

Теми рефератів і повідомлень

1. Польова фіксація археологічних знахідок
2. Облік та первинна статистика індивідуальних і масових знахідок
3. Музеєфікація комплексної археологічної пам'ятки

Семінарське заняття № 9.

Тема 12. Польова археологічна документація
(2 години)

План семінарського заняття

1. Відкритий лист, його різновиди.
2. Польовий археологічний щоденник.
3. Складання польового опису знахідок.
4. Складання польового звіту, його складові.

1. Відкритий лист, його різновиди.

Характеристика відкритого листа як кваліфікаційного документа, що дає право на проведення археологічних розвідок і досліджень. Форми відкритого листа та відповідні види діяльності з дослідження об'єктів археологічної спадщини, які вони регламентують. Вимоги до фахівця-археолога згідно з «Порядком формування та діяльності кваліфікаційної ради з питань видачі кваліфікаційних документів».

2. Польовий археологічний щоденник.

Поняття польового археологічного щоденника та потреба в його веденні. Правила ведення польового археологічного щоденника. Характеристика інформації, яку він повинен фіксувати.

3. Складання польового опису знахідок.

Вимоги до польового опису знахідок. Елементи польового опису археологічної знахідки. Формування бланка документа та послідовність внесення в нього археологічних знахідок.

4. Складання польового звіту, його складові.

Характеристика наукового археологічного звіту, його необхідність і форма. Вимоги до складання польового звіту та необхідних додатків до нього (документів, фото, малюнків, креслень).

Література

1. Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. Вип. 1. Київ, 1997. 136 с.
2. Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. Вип. 2. Київ, 1998. 140 с.
3. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text> – Закон України «Про охорону археологічної спадщини»
4. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> – Закон України «Про охорону культурної спадщини»
5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/809-2020-%D0%BF#Text> – Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та діяльності кваліфікаційної ради з питань видачі кваліфікаційних документів»

Теми рефератів і повідомлень

1. Характеристика польового археологічного щоденника видатного археолога (на вибір)
2. Характеристика наукового археологічного звіту видатного археолога (на вибір)

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточне тестування та самостійна робота	Всього
Змістовий модуль №1	

T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	Залік	100
5	6	5	6	6	6	6	5	5	50	

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Оцінка за національною шкалою		Оцінка ECTS	100-бальна система оцінювання
Екзамен (чотирирівнева)	Залік (дворівнева)		
Відмінно	Зараховано	A	90–100
Добре	Зараховано	B	82–89
		C	75–81
Задовільно	Зараховано	D	68–74
		E	60–67

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ

Навчальні досягнення студентів оцінюються за 100-бальною шкалою Університету, чотирибальною шкалою (5 «відмінно», 4 «добре», 3 «задовільно», 2 «незадовільно»), і шкалою оцінок ECTS. На поточний контроль відводиться 50 балів, на підсумковий контроль (залік) – 50 балів.

Оцінювання поточної успішності студентів на окремих навчальних заняттях та за виконання завдань самостійної роботи визначається диференційовано, відповідно до рівня складності завдань, та встановлюється в межах від 0 до 5 балів.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на семінарських заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань.

Виконання модульних контрольних робіт, завдань самостійної роботи та індивідуальних завдань є обов'язковим. До їх виконання допускаються всі студенти. Студент, який не виконав поточних завдань, не підготувався до семінарських занять не отримує жодного бала. Поточну заборгованість, пов'язану з непідготовленістю або недостатньою підготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати шляхом виконання у визначений термін завдань, передбачених програмою. За виконані завдання нараховуються від 0 до 5 балів.

Студенти, які за результатами поточного контролю набрали менше 20 балів, вважаються такими, що мають академічну заборгованість, ліквідація якої є обов'язковою. Студенти, які не мають академічної заборгованості за результатами поточного контролю, допускаються до заліку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Завданням **поточного контролю** є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмного матеріалу шляхом усного та письмового опитування, аналіз виконання завдань індивідуальної та самостійної роботи, умінь самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту, здатність публічно, письмово чи в електронному форматі представляти певний матеріал та ін.

Критеріями оцінювання в ході поточного контролю є:

- а) під час поточної аудиторної роботи на лекційних та семінарських заняттях:
  - активна участь у дискусіях та пропозованих формах роботи на лекційних та семінарських заняттях;
  - доповнення та запитання на лекційних та семінарських заняттях.
- б) при усних відповідях:
  - повнота розкриття питання;
  - логіка викладення, культура мовлення;
  - впевненість, емоційність та аргументованість;
  - використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань, інтернет-ресурсів тощо);
  - аналітичні міркування, уміння роботи порівняння, висновки.
- в) при виконанні письмових завдань:
  - повнота розкриття питання;
  - цілісність, систематичність, логічна послідовність.
- г) при виконанні завдань для самостійної та індивідуальної роботи:
  - повнота виконання завдання;
  - творчість та самостійність виконання.

Завданням **підсумкового контролю** (заліку) є комплексна діагностика результатів навчання, глибини засвоєння студентом програмного матеріалу з навчальної дисципліни, логіки та взаємозв'язків, здатності до творчого використання набутих знань. Залік проводиться у формі розгорнутої відповіді на теоретичні питання (кожна оцінюється максимум 15 балами). Критерії оцінювання усної відповіді на теоретичні питання.

Бали	Критерії оцінювання
15 балів	Питання розкриті повністю, обґрунтовано всі аспекти, дана вичерпна відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного
10 балів	Питання розкриті достатньо, обґрунтовано більшість аспектів, дана часткова відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного
5 балів	Питання розкриті недостатньо, обґрунтовано декілька аспектів, відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного дати складно
0 балів	Питання не розкриті, його аспекти не обґрунтовано, не дана відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Поняття польової археології.
2. Зародження польової археології: основні етапи.
3. Відкритий лист.

4. Система охорони археологічних пам'яток в Україні.
5. Археологічні установи України.
6. Методи археологічних досліджень.
7. Методи датування в археології.
8. Різновиди археологічних пам'яток.
9. Археологічні комплекси.
10. Материк, культурний шар.
11. Археологічна стратиграфія.
12. Одношарові та багатошарові пам'ятки.
13. Закриті комплекси.
14. Перекопи.
15. Стратиграфічні яруси.
16. Випадкові знахідки та скарби.
17. Організація польових археологічних робіт.
18. Польові археологічні роботи: види.
19. Експертні роботи.
20. Експедиційне спорядження та обладнання.
21. Топографія в польових археологічних дослідженнях.
22. Різновиди карт.
23. ГІС в археології.
24. Місце розташування табору та організація побуту.
25. Правила техніки безпеки під час здійснення археологічних робіт.
26. Традиційні методи дослідження (типологічний, статистичний).
27. Допоміжні методи в арсеналі археолога.
28. Метод стратиграфії.
29. Радіовуглецевий метод.
30. Метод дендрохронології.
31. Метод пилкового аналізу.
32. Експериментальна археологія.
33. Основні прийоми виявлення археологічних пам'яток.
34. Прийоми пошуків: закономірність розташування та ознаки пам'ятників.
35. Пошук поселень різних епох.
36. Пошуки могильників та інших пам'яток.
37. Розвідки археологічних пам'яток.
38. Завдання та види розвідок.
39. Підготовчий етап до розвідки.
40. Авіарозвідка.
41. Підводна розвідка.
42. Дослідження давніх поселень та городищ.
43. Загальні вимоги до розкопок поселень.
44. Шурфи та траншеї.

45. Розбивка розкопу.
46. Розкопки жител, господарських ям, виробничих залишків.
47. Особливості розкопок укріплень.
48. Первинна консервація знахідок.
49. Польова документація.
50. Дослідження давніх поховань.
51. Розкопки могильників.
52. Різновиди та форми поховань.
53. Різновиди прийомів розкопок курганів.
54. Основні етапи первинного польового опрацювання рухомих артефактів.
55. Основні методики фіксації під час розкопок.
56. Правила ведення польового щоденника.
57. Графічна фіксація: правила складання археологічних креслень.
58. Об'єкти, що підлягають обов'язковій графічній фіксації.
59. Етапи камеральної обробки археологічних матеріалів.
60. Основні вимоги до Звіту про археологічні розкопки.